

IJTIMOY TADBIRKORLIKNI TARTIBGA SOLISHDA SOLIQ VA HUQUQIY MEXANIZMLAR

Yerjanov Shohrux Kabil o'g'li

*O'zbekiston Respublikasi Bank moliya akademiyasi
magistratura bosqichi tinglovchisi*

Anotatsiya: *Ushbu maqolada ijtimoiy tadbirkorlik faoliyatini tartibga solishda soliq va huquqiy mexanizmlarning tutgan o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Ijtimoiy tadbirkorlik O'zbekistonda yangi va istiqbolli yo'nalishlardan biri bo'lib, uni rivojlantirishda davlat tomonidan yaratilayotgan huquqiy baza va soliq yengilliklari muhim rol o'ynamoqda. Maqolada amaldagi qonunlar, normativ hujjatlar, soliq imtiyozlari va ularga oid xalqaro tajribalar tahlil qilinib, O'zbekiston sharoitida samarali yondashuvlar ishlab chiqish bo'yicha takliflar berilgan.*

Kalit so'zlar; *Ijtimoiy tadbirkorlik, soliq mexanizmi, huquqiy asoslar, davlat qo'llab-quvvatlovi, imtiyozlar, tartibga solish, qonunchilik, ijtimoiy innovatsiya.*

Bugungi globalashuv va iqtisodiy islohotlar sharoitida ijtimoiy tadbirkorlik nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy taraqqiyotning ham muhim omili sifatida e'tirof etilmoqda. Aholining ehtiyojmand qatlamlariga xizmat ko'rsatish, yangi ish o'rinlarini yaratish, ekologik, ta'limiy, sog'liqni saqlash va boshqa dolzarb muammolarni hal qilishda ijtimoiy tadbirkorlik subyektlarining faolligi ortib bormoqda. Shu bilan birga, ushbu faoliyat turini samarali yo'lga qo'yish va barqarorligini ta'minlash uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish davlat siyosatining ajralmas qismiga aylanmoqda.

O'zbekistonda ijtimoiy tadbirkorlik faoliyati huquqiy jihatdan endilikda mustahkamlanmoqda. 2021-yilda «Ijtimoiy tadbirkorlik to'g'risida»gi qonunning qabul qilinishi ushbu sohada yangi bosqichni boshlab berdi. Shu bilan birga, soliq kodeksiga kiritilgan o'zgarishlar, ayrim soliq imtiyozlari joriy etilishi ushbu subyektlar uchun qulay muhit yaratishga xizmat qilmoqda. Biroq, amaliyotda ko'plab muammolar, soliq yondashuvlarining aniq belgilab olinmaganligi, huquqiy-tashkiliy mexanizmlarning to'laqonli ishlamasligi kuzatilmoqda.

Ushbu maqolada aynan ijtimoiy tadbirkorlik subyektlarini tartibga solishda davlat tomonidan qo'llanilayotgan soliq va huquqiy mexanizmlar, ularning samaradorligi, mavjud kamchiliklar va takomillashtirish yo'nalishlari atroflicha yoritiladi. Shuningdek, xorijiy tajriba asosida O'zbekiston sharoitida qo'llash mumkin bo'lgan mexanizmlar ham ko'rib chiqiladi.

Ijtimoiy tadbirkorlik – bu iqtisodiy foyda olish bilan birga, jamiyatda mavjud ijtimoiy muammolarni hal etishga yo'naltirilgan faoliyat turi bo'lib, u O'zbekiston Respublikasida yangi shakllanish bosqichida turibdi. Bunday tadbirkorlik subyektlari sog'liqni saqlash, ta'lim, ekologiya, bandlik, nogironlar va ehtiyojmandlar manfaatlarini ko'zlagan loyihalarni

amalga oshiradi. Shu boisdan, ularning faoliyatini qonuniy asosda belgilash va soliqqa tortishda o'ziga xos yondashuv zarur hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 3-iyundagi PF-6247-son Farmoni bilan tasdiqlangan "Ijtimoiy himoyaga muhtoj aholiga ko'maklashish, fuqarolik jamiyatini rivojlantirish va ijtimoiy tadbirkorlikni kengaytirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarorida ushbu yo'nalishga katta e'tibor qaratilgan. Unga ko'ra, ijtimoiy tadbirkorlikni rag'batlantirishning asosiy yo'nalishlari sifatida soliq yengilliklari, davlat subsidiyalari, grantlar ajratish, arzon kreditlar va boshqa moliyaviy vositalar belgilangan.

2021-yilda qabul qilingan "Ijtimoiy tadbirkorlik to'g'risida"gi qonun bilan ijtimoiy tadbirkorlik subyektlarining tushunchasi huquqiy jihatdan aniqlashtirildi. Ushbu qonun asosida ijtimoiy tadbirkorlar ijtimoiy foyda keltirishni asosiy maqsad qilganligi sababli, ularning soliq yuki an'anaviy biznes subyektlariga nisbatan engillashtirilishi ko'zda tutilmoqda. Jumladan, ular uchun daromad solig'i, yer solig'i, mol-mulk solig'i bo'yicha imtiyozlar berilishi mumkin. Soliq kodeksida bevosita "ijtimoiy tadbirkorlik" tushunchasi to'liq aks etmagan bo'lsa-da, tegishli bandlarda ijtimoiy sohalarida faoliyat yuritayotgan nodavlat tashkilotlar uchun yengilliklar mavjud.

Xususan, 2022-yilgi Soliq kodeksiga kiritilgan o'zgartirishlarga muvofiq, ijtimoiy xizmat ko'rsatuvchi nodavlat tashkilotlar va notijorat muassasalar uchun ayrim hollarda QQSdan ozod qilish, foyda solig'idan yengillik berish mexanizmlari mavjud. Shu bilan birga, ushbu imtiyozlarning faqat ayrim toifalargagina tatbiq etilishi ijtimoiy tadbirkorlikning keng qamrovli rivojlanishiga to'siq bo'lmoqda. Masalan, faqatgina "nogironligi bor shaxslar bilan ishlaydigan" tashkilotlarga berilayotgan soliq yengilliklari boshqa muhim ijtimoiy muammolarni hal qilayotgan tadbirkorlar e'tibordan chetda qolayotganini ko'rsatadi.

Bundan tashqari, soliq imtiyozlarini qo'llash amaliyotida aniqlik va ochiqlik yetarli emas. Soliq organlari tomonidan ijtimoiy tadbirkorlik subyektlari to'g'risida yagona reyestr yuritilmasligi va ularni aniqlash mezonlarining yetarlicha ishlab chiqilmagani huquqiy-tashkiliy muammolarni keltirib chiqarmoqda. Bu esa ularning soliq yengilliklaridan foydalanishini cheklab qo'yadi.

Ijtimoiy tadbirkorlikni samarali tartibga solish uchun davlat soliq qo'mitasi, adliya, iqtisodiyot, bandlik va moliya idoralari o'rtasida muvofiqlashtirilgan yondashuv zarur. Huquqiy asoslar mukammal bo'lmagan taqdirda, har bir tashkilotga nisbatan individual yondashuvlar, turlicha talqinlar yuzaga keladi. Bu esa adolat prinsipiga zid keladi. Shu jihatdan, ijtimoiy tadbirkorlik subyektlari uchun alohida soliq rejimini joriy etish, ya'ni soddalashtirilgan va maqbullashtirilgan soliq mexanizmini ishlab chiqish maqsadga muvofiq.

Xalqaro tajriba ham ijtimoiy tadbirkorlikni soliqqa tortishda alohida yondashuvlarning samaradorligini ko'rsatmoqda. Masalan, Buyuk Britaniyada "Community Interest Company" (CIC) deb nomlanuvchi maxsus ijtimoiy kompaniyalar ro'yxatga olinadi va ular uchun soliq yengilliklari, grantlar, subvensiyalar mavjud. Germaniyada esa notijorat

tashkilotlar daromad solig'idan ozod qilingan va ularga davlat tomonidan soliq kreditlari taklif etiladi. Bu kabi mexanizmlar ijtimoiy tadbirkorlikni barqaror rivojlantirishga xizmat qiladi.

O'zbekiston tajribasida esa ushbu mexanizmlar hali to'laqonli joriy etilmagan. Shuning uchun ijtimoiy tadbirkorlikni tartibga solishda soliq va huquqiy asoslarni kompleks yondashuv asosida takomillashtirish, shaffof va samarali mexanizmlarni yaratish davlat oldidagi dolzarb vazifalardan biridir. Bunda ijtimoiy foyda ko'rsatayotgan barcha subyektlarni aniqlash, ularni ro'yxatdan o'tkazish, yillik hisobotlar asosida baholash va ularga mos yengilliklarni qo'llash mexanizmlarini ishlab chiqish muhim hisoblanadi. Shuningdek, ijtimoiy tadbirkorlik faoliyatini qonuniy tartibga solishda faqat soliq yondashuv emas, balki huquqiy mas'uliyat, hisobotlilik, samaradorlik indikatorlari kabi jihatlar ham muhim o'rin tutadi. Davlat ushbu subyektlarning moliyaviy va ijtimoiy hisobotlarini nazorat qilgan holda, yengilliklar berilishini adolatli tarzda ta'minlashi lozim.

O'zbekistonda ijtimoiy tadbirkorlikni rivojlantirish davlat ijtimoiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida shakllanmoqda. Ijtimoiy tadbirkorlik subyektlari jamiyatdagi ijtimoiy tenglik, imkoniyatlar yaratuvchanligi va ijtimoiy muammolarni hal qilishda bevosita ishtirok etuvchi kuchli mexanizm bo'lib xizmat qiladi. Ularning faoliyatini samarali yuritishi uchun esa zarur huquqiy va iqtisodiy muhit yaratilishi lozim.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, hozirgi paytda ijtimoiy tadbirkorlikni tartibga soluvchi soliq va huquqiy mexanizmlar to'laqonli emas. Amaldagi qonunchilikda ijtimoiy tadbirkorlik subyektlarini aniq belgilash, ularni aniqlash mezonlari va soliqqa tortishdagi yondashuvlar yagona tizim asosida shakllanmagan. Bu esa ularning imtiyozlardan foydalanishini cheklaydi hamda faoliyat samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Shu sababli ijtimoiy tadbirkorlikni tartibga solishning dolzarb vazifalaridan biri – soliq siyosatini ijtimoiy yo'naltirilgan mexanizmlar bilan uyg'unlashtirish, huquqiy normalarni to'ldirish va aniqlashtirish, shuningdek, xalqaro tajribalarga tayangan holda milliy mexanizmlarni ishlab chiqishdir. Soliq imtiyozlarini belgilashda aniq mezonlarga asoslangan baholash tizimi joriy etilishi, soliq yukining kamaytirilishi, davlat tomonidan bevosita qo'llab-quvvatlash instrumentlari – grantlar, subsidiyalar, kreditlar – orqali ijtimoiy tadbirkorlar faoliyati rag'batlantirilishi zarur.

Bundan tashqari, ijtimoiy tadbirkorlik subyektlarining yagona reyestrini shakllantirish, ularni qonuniy maqomga ega etish va faoliyati ustidan ochiq monitoring mexanizmlarini yo'lga qo'yish orqali davlat va jamiyat o'rtasida ishonchli hamkorlik o'rnatiladi. Faoliyatni qonuniy tartibga solishda esa, faqat soliq yondashuvi emas, balki huquqiy mas'uliyat, ijtimoiy natijadorlik va shaffof hisobot tizimi muhim rol o'ynaydi.

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy tadbirkorlikni tartibga solish mexanizmlarini isloh qilish, ularni xalqaro standartlarga moslashtirish va milliy sharoitga mos ravishda takomillashtirish orqali ushbu sohaga barqarorlik, ishonch va rivojlanish imkoniyatlarini ta'minlash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. (2022-yilgi tahrir).
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF–6247-son Farmoni. 2021-yil 3-iyun.
3. “Ijtimoiy tadbirkorlik to‘g‘risida”gi Qonun. 2021-yil.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi hisobotlari.
5. Jahon bankining “Doing Business” tahliliy ma’lumotlari.
6. UNDP Uzbekistan. Social Entrepreneurship in Uzbekistan. 2022.
7. Milliy qonunchilik bazasi – www.lex.uz
8. OECD (2020). “Taxation of SMEs and Social Enterprises”.
9. European Commission. Social Enterprises and their Ecosystems.
10. Kerimov M.X. “Soliq va soliqqa tortish”, Toshkent, 2020.
11. Umarov N.I. “Soliq nazariyasi va amaliyoti”, Toshkent, 2019.
12. Xakimov B.K. “Tadbirkorlik va uni moliyaviy tartibga solish”, 2021.